

ACC. N.R. M. 9413:1-11

Landskap: Skåne

avskrift inlämnad
Upptecknat av: *J. Ö. Swahn*

Härad: *V. Göinge*

Adress: .....

Socken: Önnestad

Berättat av: .....

Uppteckningsår: 1944

Född år ..... i .....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Avskrift av ett manus:

"Männen, upptecknade av Johan Persson, Lunden, Önnestad
år 1926", del 2.

1

ACC. N:R M. 9413:1/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bland mina tidigare barndomsminnen är det de långa vinterkvällarna i den stora dagligstugan, som framträdde livligast. Då voro familjens medlemmar samlade här, upptagna av skilda sysslor. Fyra spinnrockar stod i en krets mitt på golvet som ekrarna i ett hjul. Mor spann ull, mina båda systrar spunno tågor och pigan blånor eller skåtefall. Drängen satt oftast vid dörren och band kvastar av björkris. Arbetet pågick aldrig längre än till klockan åtta. Då ställdes spinnrockarna åt sidan, och de färdiga kvastarna buros ut. Risavfallet kastades i den stora sättnugen av gjutjärn med en bild av Karl XIV Johan till häst. Belysningen i stugan var mycket dämpad och lämnades av en tranlampa, ställd på en "dalla", som mitt i spinnrockskretsen hängde ned från taket. Lampan var av enklaste slag: från ett runt bleckfat av omkring 3 tum diameter, vars kant om ett par cm uppvikts i taggar, hängde bomullsveken ut om ett "näbb" av kanten. Under detta fat och förenat därmed av en tre tum hög bleckpelare var ett något större fat av liknande form för att uppsamla droppar från själva lampan, som var fylld med tran. Veken uppsög nämligen mera olja än vad som förbrändes, varför återstoden droppade ned. "Dallan" eller

ACC. N:R M. 9413:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lamphållaren bestod helt enkelt av en ett par alnar lång träribba, som kunde hängas i taket och i vars nedre ända var fästad en horisontell träskiva, lagom stor att hänga lampan på, vilken för säkerhets skull bands fast. Annars kunde det lätt hända, att den ramlade ned, när någon råka- de stöta till den. Detta gjordes ofta av någon av oss pojkar, som under läxläsningen hade vår plats på pallar mitt under dallan med alla de vinnande spinnrockarna rik- tade mot oss, så att bladen i böckerna vände sig av luft- draget. Nu inskränkte sig missödet till att vi fingo tra- nen i huvudet, vilket ju var obehagligt nog.

Sedan läxorna voro lästa och boken vederbörligen slagits mot huvudet för att läxan skulle sitta riktigt fast, brukade vi leka gömme i den skumma stugan och den alldeles mörka sängkammaren. Det fanns gott om gömställen och en gång måste jag till slut uppge sökandet efter bror Malte: Han hade klättrat upp i strecket över sängen och höll sig fast däruppe, sedan han i repets nedre ända sla- git en knut att stödja fötterna mot.

När någon spunnit tre tenar garn, skulle det på en haspa göras till ett garnstycke, vilket arbete anförtrod- des åt far. Endast vid fullt dagsljus kunde vi pojkar få göra det, eftersom det var mycket noga med den så kallade

ACC. N:R M. 9413:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fekningen, och lampljuset lämnade en del övrigt att önska. Fekningen bestod i att med en stark snodd ett par gånger för varje ten binda om garnet för att detta vid tvättning och användning ej skulle komma i oordning.

Något som hörde till ordinarie manfolksarbete om vinterkvällarna var tillverkning av rivepinnar, selapinnar eller selaklackar och dömlingar. Far och drängarna hjälptes åt. All räfsning måste ju ske för hand med träräfsor, varför åtgången på rivepinnar var stor. Skackelremmar förekommo ej utan ersattes av en i selen fäst tunga av järn med ett ovalt hål, vilken stacks genom skackeln och låstes med en selapinne av ask eller bok, som fördes genom hålet och omvreds. Selpinnarna endast täljdes till inne i stugan, utsågningen hade skett under dagen. Även selpinnar hade god åtgång, ty dels tappades de lätt, dels slets träet fort upp. Dömlingarna voro $1\frac{1}{2}$ tum långa, fyrkantiga pinnar av furu, vilka kommo till användning vid rapping av trähus.

När arbetet för aftonen var slut, läste far dagens betraktelse ur en andaktsbok, varefter åts kvällsmat. Denna bestod vanligen av kokta potatisar, salt sill eller stekt fläsk och tjock mjöldoppa. Sedan var det tid

ACC. N:R M. 9413: 4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att gå till sängs, och det enda som därefter spred ett
uns ljus i stugan, där vi pojkar lågo, var ett litet runt
hål i ugnen mitt under Karl Johans häst, genom vilket lå-
gan tecknade en dansande ljusfläck på väggen mitt emot.
Den brukade vi betrakta tills vi somnade. Och om morgnar-
na, när vi vaknade och det börjats eld i ugnen, var den
rörliga ljusfläcken det första vi sågo.

Men nu var det närmast belysningen, jag ville tala
om. Denna förbättrades avsevärt under den senare delen av
1860-talet, då de hemstöpta talgljusen och de långa "prå-
sorna" efterträddes av stearinljusen och vaxstaplarna. De
behövde ej snoppas som de förstnämnda, vilket skedde an-
tingen med ljussax eller helt enkelt med fingrarna. Vax-
staplarna bestodo av en blyertsstjock vaxtråd, vackert
uppnystad, vilken fästades på ett stativ försett med en
klämman, där vaxtrådens ena ände insattes och antändes. Den
spred ett relativt bra ljus, men förbrändes hastigt, så
att vaxtråden ofta måste dragas högre upp i klämman. Vax-
staplarna voro fabriksarbete, men iden var egentligen
densamma som "pråsornas", vilka utjordes av en alnslång
bomullsveke, som genom att doppas i talg blivit av en
blyertspennas tjocklek. Pråsorna användes vanligen endast

ACC. N:R M. 9413:5

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för tillfällig belysning, och höllos då bara i handen eller smetades fast i en bordskant eller dylikt. Far gjorde hållare av trä i form av ljusstakar med en fjäder, varigenom den långa "talgrompan" fasthölls.

Under sin tysklandsvistelse i början av 1860-talet hade far i Hamburg köpt en liten lampa för lysvätska. Den hade rund veke och en metallhylsa som reglerade lågan. Men den åtföljande lysvätskan var snart förbrukad, och därmed var den glädjen slut ända till 1868, då fotogen kunde erhållas. Då folkhögskolan började sin verksamhet på hösten det året och vi skulle ha tre elever hemma, inköptes den första fotogenlampan, som hade flat veke, lampglas, och porslinskupa. Och därmed trodde vi att höjdpunkten av belysningskomfort var uppnådd.

Varje söndagsmorgon beströddes det sandade trägolvet med finhackat ene, som ingav en högtidlig söndagskänsla. Den fina, vita sanden ombyttes varje morgon och ett stort lass därav skaffades för detta ändamål årligen till gården. Det hämtades från sandtaget vid "Talls" nära Klinten, vanligen strax före jul. Det var mycket besvär att få fram sand av den rätta sorten, gul och fin. Två man hade arbete därmed en hel dag. Alla som hämtade sand, voro måna

ACC. N:R M. 9413:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

om att väl kastaigen hålet, så att ingen annan skulle kunna dra fördel av deras fynd. Sanden förvarades i källaren för att vara torr och nära till hands samt tjänstgjorde som upplagsplats för morötterna.

Söndagens förmiddag var för oss barn en sannskyldig plåga med den fläre timmar långa husandakten, som började före frukost med att en av oss skulle läsa bönen för "söndags morgon" samt dagens evangelium. Efter frukosten, som om söndagarna ofta bestod av lingon och mjölk samt kaffe med skorpor och vetebröd, vilket däremot icke vankades om vardagarna, tog far fram Luthers kyrkopostilla och började läsa predikan. Varannan söndag brukade han gå i kyrkan, och då förkortades predikouppläsningen. Annars pågick denna flera timmar, stundom med avbrott, när far råkade nicka till ett slag. Själva uppläsaren kunde minsann bli sömnig i den varma stugan. Vi pojkar väntade uppmärksamt på att detta ögonblick skulle komma och sökte då smyga oss ut så försiktigt att han inte skulle vakna. Men ofta väcktes han, då dörren knarrade, och vi kommo in igen med eller utan upptuktelse. Om det var vinter och isen låg lockande blank på gåsdammen eller kälken stod och väntade på snödrivan i trädgården, kan man måhända förstå arten av vår

ACC. N:R M. 9413:7

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

andakt. Under vardagarna pågick ju skolan från morgon till kväll med endast en rast, så att söndagen gott behövde vara ledig. Jag försäkrar att vi inte älskade postil-lan.

Morgon- och aftonbetraktelser av Rosenius lästes högt varje dag, men då voro tjänarna sällan närvarande. Under juldagen, långfredagen, påskdagen och pingstdagen fick ingen som helst lek förekomma under hela förmiddagen, varför tiden ofta blev olidligt lång. Av tidningar fanns endast en liten fyrsidig halvveckotidning för orten, som vi förresten hade tillsammans med ett par av grannarna, så att vi sällan sågo till den. Bokskåpet, innehållande den illustrerade kvartalstidskriften "Läsning för folket" och en del religiösa böcker, såsom Scrivers "Själaskatten", några band av "Pietisten" m.m. höll ju far alltid väl låst. Av våra få förströelser inomhus minns jag särskilt en. Far brukade på den tiden ha vagnmakerilärlingar, av vilka en begävad ung man från N. Sandby på lediga stunder roade sig med att måla blommor kransar och buketter. I våra barnårgon voro de riktiga konstverk, och det var med det största intresse vi följde konstnären ihans arbete. Far tog då kanske fram sin flöjt, som han trakterade ut-

ACC. N:R M. 9413:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

märkt, och så blev det riktiga högtidsstunder, tyckte vi.

Efter det nordamerikanska inbördeskrigets slut hade vi under en längre tid besök av en svensk-amerikan, Elis Evald, svåger till morbror Abraham Sandberg, som ju utvandrat 1851. Till oss barn medförde han en präktig gummiboll och en påse glas- och porslinskulor. Han talade mycket om kriget och president Lincoln, med vilken morbror varit personligen bekant.

+ +
+

Tröskning.

Tröskningen, som skedde med slaga eller "plejel", började tidigt på hösten, då först utsädet tröskades, varpå gjordes ett uppehåll för sådd och potatisupplöckning, hästplöjning, väglagning och linberedning. Sedan fortsattes tröskningen, som kunde räcka ända till påsk, med uppehåll från julafton till "tjugonde Knut". Ett ordstäv sade, att den var en lathund, som inte hade uttröckat om jul och uppätet om påsk. I tröskningen deltog alltid drängen och en av torparna, för vilka detta vinterarbete ansågs

ACC. N:R M. 9413:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

D.v.s.
1/32!

ansågs mycket givande. Man tröskade alltid, som det het-
te, för skäppa, det vill säga erhöill i lön en kappe per
tunna. På de flesta ställen skulle arbetet börja vid 2-3
tiden på morgonen, men hemma tillät inte mor att tröske-
mannarna komma förrän klockan 4, och så länge fick även
drängen sova. På eftermiddagen slutade man tröskningen
när det blev mörkt, för att undvika att använda lykta.
Frukost äts under trösketiden klockan halv sju. Maten
måste vara kraftig, då detta arbete var mycket anstängan-
de. Under lördagens eftermiddag harpades den under veckan
tröskade säden, och om denna var bra, kunde "drösen" upp-
gå till 15 tunnor. På en vanlig loge tvärs över en 7-8
meter bred~~x~~ långa kunde utbredas 20-26 rågnekar eller gott
och väl en trave i ett "lägg", och pr dag brukade man hin-
na med 12 sådana lägg. Avkastningen blev ungefär lika
många skäppor.

Att detta arbete betydde oerhört mycket i många tor-
pares och andra familjeförsörjares hushållning, märktes
när det första ångtröskverket kom till byn. Det blev helt
enkelt saboterat. De gamle "toskemannarna" förstodo, att
här hotade en svår konkurrent, och hatet mot den nya upp-
finningen tog sig sådana uttryck, att tröskan fick vak-

ACC. N:R M. 9413:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tas om nätterna. Hästtröskverk hade kommit i bruk långt tidigare på de större gårdarna, men de blevo inte ofredade. De första ångtröskorna krävde en personal på en 16 - 18 personer, medan moderna tröskverk nästan sköter sig själva. De som arbetade med halmen, vanligen sex man, visste med sig, att inte vem som helst kunde utföra detta arbete, då det fordrades god träning att med en halmbörda kliva uppför den höga stegen. De uppträdde därför ofta ganska egenmäktigt och höjotade med strejk, om inte deras anspråk i fråga om lön eller arbetstakt uppfylldes. Då en dylik konflikt inträtt på ett ställe, varifrån jag skulle ha tröskan, ville jag vara beredd på alla eventualiteter och konstruerade i stor hast en hissinträttning med ena blocket uppe i ett träd intill där halmstacken skulle läggas. Halmbärarna voro morska och gjorde endast narr av min anordning, särskilt som ett missöde inträffade vid avprovningen, emedan karlarna skrämde hästen, som skulle draga upp halmen. Skadan reparerades snart, och sedan skötte jag hästen samt befalld strejkarna att försvinna. Nu skrattade de ej längre. Grannarna skaffade sedan allmänt halmhiss och voro så mindre beroende, tills slutligen halmpressar infördes, vilka jämte automatisk matning och

ACC. N:R M. 9413 //.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

agnfläkt nästan fullständigt mekaniserat tröskningsarbete.

Samma bittra motstånd, som nymodigheterna vid tröskningen rönt, vederfors även mejerierna under deras första tid. Skummjölken, som leverantörerna fingo tillbaka och som användes vid uppfödning av kalvar och svin kallades av tjänstefolket "våulrännemilk". I regel förekom nog ej separerad mjölk i hushållen, i varje fall inte i vårt hem, där tjänarna åto gemensamt med husbondfolket. Så vitt jag vet förekom klagomål bara en gång, då tjänstefolket av någon anledning åt frukost ensamma. En av drängarna tillsade nämligen pigan att taga bort "den förbannade seppramilken" och sätta fram bättre mjölk. Ombyte gjordes, och drängen blev tillfredsställd, ända till pigan upplyste honom om att "nu har du för första gång fått skummjölk här i huset!"

Mjölkborden vid vägarna, där kannorna om morgnarna ställdes blevo under lördags- och söndagsnätterna regelbundet nedrivna, eller, om detta ej lät sig göra, på det oförskämdaste förorenade. Dyligt ofog bedrevs under många år.